

Kelevéz Ágnes: Esti kérdések. Irodalomtörténeti nyomozás Babits költészetében

MIT füzetek

Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2021, 394 l.

SZALAGYI Csilla

Budai Nagy Antal Gimnázium, tanár

ORCID 0000-0002-4002-3333

Ki Babits? Milyen költői karakter eszményképe lebeghetett szeme előtt? Hogyan gondolkodik a fiatal Babits, milyen tudatállapot jellemzi? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre választ keresve járja körül Kelevéz Ágnes közelmúltban megjelent kötetében Babits pályakezdő verseit és a kontextusukban felmerülő vegyes műfajú szövegeket – interjúkat, jegyzeteket, beszélgetéseket és visszaemlékezéseket –, hogy megfejtse a szövegek megírásának titkait. A „szenvedélyes érdeklődés” (7) teremtette gondolatmenetek alátámasztásaként a vizsgált főszövegek mellett a szerző elsődlegesen Babits kritikai írásait veszi alapul. Ezeket keresztül erősíti meg a köztudatban létező képet a minden irodalmi megnyilvánulásában tudatosan építkező költő különlegesen érzékeny alkatáról. A megalapozottság és a megalapozás a tanulmánykötet fő erényei közé tartozik, s olyan szerkezeti-nyelvi világossággal és transzparenciával társul, amely minden további vizsgálódás számára könnyen hozzáférhetővé teszi a kutatás eredményeit.

A kötet módszertana a genetikus kritika alapvető felismeréseire támaszkodik. Ez az irányzat az egykorú publikált változatról az alkotás folyamatára tereli a figyelmet, és a szerző által meghozott döntéseket vizsgálja. A tanulmánykötet ezért kevésbé Babits végleges szövegváltozataival, sokkal inkább azokkal a véletlenszerűen előálló folyamatokkal és társadalmi-kulturális hatásokkal foglalkozik, amelyek támogatták vagy befolyásolhatták a szerzőt döntéseiben. Olyan eseményeket állít előtérbe, amelyek részben feledésbe merültek, és olyan nyomokra is felhívja a figyelmet, amelyeket ma már csak a tüzetes vizsgálódás ismerhet fel. Így Kelevéz Ágnes több fontos megállapítást tesz azt az elfojtott konfliktust felidézve, melyet a költő *A Holnap* antológiában vele együtt megjelent szerzőkkel és a publikáció körülményeivel kapcsolatban érzékelt, és amelyet Rába György találóan Babits elfojtott *duk-duk afférjének* nevezett monográfiájában. Hiszen bár Babits nevét az antológia azonnal ismertté tette, az esetenként „alpári támadásokat úgy kellett elviselnie, hogy nyilvánosan nem fogalmazhatta meg a modernekkel és a megjelent antológiával szemben támasztott kritikáját, mert az elvadult viszonyok közt óhatatlanul az árulás vádjának árnyéka vetült volna rá” (32).

Az alkotói periódus későbbi szakaszában Babits szándékolt archaizmusokkal és intertextuális utalásokkal hagy nyomokat. Így válnak versei – Derrida gondolatát idézve – „nyomok szö-

vetévé, amely vég nélkül valami önmagán túlira, más elkülönülő nyomokra utal” (25). Ebben az értelemben lesz a *kutatást* felváltó *nyomozás* a kötet műfaji jellegzetessége – mint erre Kelevéz Ágnes a *Filológus prologójában* utal. A nyomozás nem elégszik meg az elfogadott és bevésődött meglátásokkal, hanem azok okait és természetét is igyekszik megismerni, vagyis figyelme nem a kész szöveg határain vesztegel, hanem a szerzőre és a korra irányul. A filológus „a rendelkezésre álló adatok alapján nyomkeresések és feltételezések sokaságával próbálja hitelesíteni a lehetséges szövegeket, történeteket és értelmezéseket, miközben bizonytalan dátumokkal, megoldandó rejtélyekkel, lappangó jelekkel, kétes bizonyítékokkal találja szemben magát” (7). Itt megemlíthetjük a nyomozáshoz kapcsolódó kifejezések dominanciáját, amely meghatározza a tanulmányok nyelvezetét. A nyomozásba fektetett munka azt ígéri, hogy eredményeképpen Babits „poétikájának új vonásait fedezhetjük fel, néha meglepő távlatokkal” (7). Az új távlatok nem csupán a szövegértelem nyitottságából adódnak, hanem abból is, hogy a szerző választásai következtében a művek végleges szövege is megkérdőjelezhető. A kutató a folyamatszerűsége koncentrálni, érdeklődésének középpontjában a megírás tevékenysége áll. 1998-ban megjelent, *A keletkező szöveg esztétikája* beszédes címet viselő kötetében Kelevéz Ágnes – a genetikus kritikáról szólva – megvilágítóan fogalmaz:

amikor nem az írás eredményét, hanem folyamatát vizsgálják, annak dinamikáját szeretnék újraalkotni [...]. Mindezen vizsgálatok szükségszerűen vezetnek el izgalmas alapkérdésekhez is: hogyan írunk és olvasunk, és a két tevékenység milyen viszonyban van egymással.¹

A tanulmányok döntően a fiatal Babits munkáira figyelnek, összhangban a megjelenés előtt álló kritikai kiadás újabb kötetével. Kelevéz Ágnes tanulmánykötetének négy része különböző tartalmi szempontok alapján mutatja be Babits befejezett, lezárt műveinek szövegszerű nyitottságát, külön szól Babits poétikai törekvéseiről (*A költő poétikájához*), a szorosabban filológiai fejleményekről (*Filológiai leletmentések* címmel), az egyes költemények értelmezéséhez hozzájáruló filológiai tényekről (*Költemények nyomában*), s a Babitsot inkább mellékszereplőként említő, vagy csupán másodsorban róla szóló írásokat is külön fejezetben tárgyalja (*Irodalomtörténeti fejlemények*). A fejezetcímek és az alcímek részint lényegre törően, részint nagy invencióval is utalnak az egyes fejezetekben kibomló alapvető felismerésekre: a gondolatmenet centrumába mutatnak, egyszerre komolyan és játékosan idézik meg a fejtegetésekben körvonalazódó téziseket.

Az első rész Babits költői módszertanához szolgál érdekes adalékokkal. A „*Szántsándékos anachronizmusok*” fejezet arra az eljárásmodra figyelmeztet, amely a később a kutatás előterébe kerülő szövegköziség jelenségéhez kapcsolja a verseket. Babits

szövegalkotásának módja sokszor az irodalmi utánzás, újraköltés, rájátszás vagy átköltés. A Gérard Genette által transztextualitásnak nevezett jelenségnek [...] szinte minden formája előfordul Babits verseiben, az intertextualitástól kezdve a paratextualitáson át a hypertextualitásig. (12.)

---

1 KELEVÉZ Ágnes, *A keletkező szöveg esztétikája: Genetikai közelítés Babits költészetéhez* ([Budapest]: Argumentum Kiadó, 1998), 12.

Ahogy a szerző Babits idézésformái között válogat, úgy egyik-másik versben a megidézett szerzőknek is hosszú sora vonul fel. Ha például az *Esti kérdésről* Szabó Lőrinc hatására elterjedt is az a vélemény, miszerint benne Hofmannsthal ismert költeményének „wagneri nyitott másá[ra]«” (16) ismerhetünk, ez a kijelentés leegyszerűsíti Babits komplex irodalmi gondolkodását. A fejezet – de a kötet egésze is – nyomtatékosítja olvasójában, hogy a versek más szövegekkel legalább olyan intenzív kapcsolódást mutatnak fel: „Babits, a rá jellemző módszerrel, nemcsak különböző szerzőket, hanem évszázadokat, sőt évezredek is összekapcsol versében.” (18) Az *Esti kérdés* tehát nem egyetlen mű hatását hordozza, hanem Hofmannsthal *Ballade des äußeren Lebens* című versétől Victor Hugo *Le monde et le siècle*-jén át a görög mitológiára tett utalásokig, a Prédikátor Salamon könyvéig és egy Szenczi Molnár Albert fordításában ismert zsoltárig több hatásvonalat is meg lehet jelölni, amelyekben úgy sajátítja el a mintát, hogy el is tér tőle (19). Babitsnál az idézés modern, már-már posztmodern eljárásokra emlékeztet, hiszen nem egyszerűen a szöveg ismétlése, hanem a jelen és a múlt újragondolása, szintézisszerű megjelenítése zajlik általa.

A következő, *A megtámadott költő poétikai menedéke: az intertextualitás* című fejezet az előző ikertanulmányként is olvasható, hiszen benne a már említett intertextualitás, a szövegek átvétele egy másik aspektusból kerül a vizsgálódás középpontjába. Kelevéz Ágnes itt kevésbé a térben és időben egymástól távol eső szövegek hatásösszefüggéseit kutatja, hanem sokkal inkább azt a belső indítatású költői módszertant, amely úgy emel vendégszövegeket a művekbe, hogy azok felismerése többletjelentést kínál fel megfejtője számára. Ez a jelentésteremtő eljárás akkor volt igazán gyakori Babitsnál, amikor *A Holnap* antológia körül kialakuló, őt is érő támadások és saját elhallgatott kritikus észrevételei hatalmas belső konfliktusokat teremtettek: Babits

a bírálatokra reagálva választhatja verseinek alapstruktúrájaként a régit az újjal nem egyszerűen szembeállító, hanem bonyolult rájátszásokkal egymással összekapcsoló, az intertextualitásra hangsúlyosan ráépülő poétikai formát. (33.)

Az „objektív, tárgyias versírás” (44) mellett már Babits korai költészetében kibontakozik az a költői megszólalásmód, amelyet a tanulmánykötet szerzője a *visszapillantó önszemlélet versei*ként azonosít. Utóbbiak szintén annak a lélektani válságnak a következményei, amelyet Babits *A Holnap* antológia megjelenése kapcsán él át, amikor „költőileg méri fel a hirtelen kinyíló szakadékot gazdagnak érzett múltja s a megrázóan »lázás és zavart tülekedés« jelene között, korábbi énjé és a mostani között” (45). Ugyanakkor ez a verstípus nem köthető egy meghatározott időszakhoz, hanem Babits egész pályáját végigkíséri. Kelevéz Ágnes itt elsődlegesen nem esztétikai szempontok alapján elemzi a verseket, csak jelzi különbözőségüket – ezért kerülhetnek egymás mellé fontosabb és jelentéktelenebbnek tekintett darabok, amennyiben az utóbbiak értelmező funkcióval ruházhatók fel. Így a „kevésbé sikerült, de a mostani téma szempontjából fontos [Szegénység és Kegyesség és Okosság..] kezdetű vers” (48) elemzése is kifejezetten azért került a tanulmányba, mert rávilágít az öntükröző szemlélet poétikájára Babits verseiben. Ezeknek a daraboknak a részletes taglalása főként kronológiai szempontból, egy-egy alkotói korszakhoz adalékokkal szolgálva járul hozzá a nagy versek értelmezéséhez, amelyek ekként nem elszigetelten állnak az életműben, hanem tudatos építkezés eredményének bizonyulnak.

Kifejezetten filológiai indítatásúak a *Filológiai leletmentések* című rész tanulmányai. Hogy mennyire tudatos konstrukciós munka eredménye Babitsnál a szövegek belső összefüggésrend-

szere, kitűnik abból a fejezetből, amely a költő töprengéseit rejtő, poétikai szemléletéről értékes információkkal szolgáló, első pillantásra azonban csak összefüggéstelen betűhalmaznak tűnő jegyzet megfejtésével foglalkozik. Amikor Kelevéz Ágnes az *Angyalos könyv* harmadik füzetében olvasható *Keveháza* című Babits-jegyzet minden apró jelzésnek figyelmet szentel, ugyanúgy kutatja Babits írói fortélyait, ahogy Babits kutatta Arany János poétikájának titkait. A megfej-tett jegyzet az *Íliász* és a *Keveháza* összevetésének bonyolult kódrendszerét foglalja magában. Nem lehet véletlen a szerző alábbi, öntükröző megfogalmazása:

Az az elmélyült kutatás, mellyel Babits feltárja a lehetséges összefüggéseket [...], természetesen nem öncélú filológiai adatgyűjtés, hanem sokkal inkább egy saját maga számára végzett, lélegzetelállítóan izgalmas, kitartó nyomozás, mellyel Arany múltidéző módszerét, a klasszikus eposzi közvagyon költői birtokbavételének titkait akarja [Babits] az utolsó részletig kifürkészni, hogy a szinte detektívi alapossággal tanulmányozott meszterfogásokat elshesse, megtanulhassa, alkalmazza. (140.)

Kelevéz Ágnes kutatása sem öncélú, nem áll meg a kódok megfejtésnél, hanem a feltárt jelenségeket rendszerezve távolabbi következtetéseket von le a filológiai munka tapasztalataiból. Babits fordításait sem önmagukban értelmezi, hanem nagyobb távlatokban, hiszen a költő nem csupán idegen nyelvből fordított, de át is ültetett idegen nyelvre magyar szövegeket, amint ez a „*Magunk számára készített darabok*” című fejezetből kiderül. Babits „[k]orai műfordítói tevékenysége is értelmezhető e tudatos felkészülés, önképző kísérletezés részeként.” (174.) Ráadásul a költő a tematika és a versforma alapján is „nagyszabású ciklus-célokat tűz ki maga elé” (219), mint ezt a *Költemények nyomában* című rész a fiatal Babits versciklusait vizsgálva meggyőzően állítja. Kelevéz Ágnes előbb a tájkép-verseket vizsgálva követi nyomon az átrendezés fázisait, majd a bergsoni időszemlélet hatását elemzi az *Esti kérdésben*, amely szemlélet „szembenállás a 19. század mechanikus, egyszerűsítő »természettudományos« szemléletével, hogy az életet, az emberi minőséget és annak működését radikálisan megkülönbözteti a fizikai világ törvényeitől.” (240)

Ugyancsak a babitsi lírai korpusz egészének tágabb horizontjába illeszkedő filológiai érdekesség, hogy a *Levelek Írisz koszorújából* című kötetnek előkerült egy korai kézírata, amelynek fordultatos története van. A második rész címéből kölcsönözött kifejezéssel élve: a „leletmentés” során előkerült szövegek – a kötet anyagát és sorrendjét is tárgyaló levelezés – az életmű alakulásának újragondolására ösztönözhetnek. A gondolatot Kelevéz Ágnes Dávidházi Péter egy Csokonai-tanulmányával párbeszédben fordítja át Babits szövegeire: „bátran végiggondolható e kézirat alapján az is, hogy egy rövidebb, meghúzott *Iris*-kötet után változott volna-e, és ha igen, mennyiben módosult volna a Babitsról mostanra kialakított képünk.” (171) Kelevéz nem csupán a legelső Babits-kötetről tesz megállapítást – miszerint igen fájdalmas lett volna néhány vers hiánya, amelyeket Babits ugyan a tervezett terjedelmi korlátok miatt megcsillagozott –, hanem a Nyugat Kiadó igényességére és távlatos gondolkodására is utal: végül nem a tervezett terjedelmhez szabták a kötetet, hanem a kötethez a terjedelmet. A kéziratokban nyomon követhető sorrendi változtatások és betoldások pedig a szemléleti pluralizmus és az ironikus olvasat felé nyitották meg a kötet értelmezését (161).

A negyedik, *Irodalomtörténeti fejlemények* című fejezet nem a szorosan vett Babits-életművel foglalkozik, inkább valamilyen módon Babits-hoz is kapcsolódó irodalomtörténeti mélyfű-

rásokat végez. A *Háború vihara* című tanulmány megállapítása szerint a természeti jelenség metaforája a háború kitörésének napját követő megnyilatkozásokban – Molnár Ferenctől Adyig, Szász Károlytól Babitson át Kosztolányiig – apokaliptikus víziókkal vegyül. A *Nyugat* irodalmi szerepét elemző tanulmány (*A Nyugat jubileumi és emlékszámainak üzenete*) arra keresi a választ, „hogyan alakítottak ki egy határozott kommunikációs stratégiát” (337) a folyóirat szerzői és szerkesztői, amikor támadások, külső és belső ellentétek feszültek a *Nyugat* körül. Ennek egyik módja volt, hogy matinék helyett szerzői esteket tartottak, majd ezek nyomán szerzői külszámokat, ünnepelő kiadványokat jelentettek meg, amelyek nem csupán megemlékeztek egy-egy alkotó munkáiról, de kanonizálták is az életművet. Az ünnepelt szerzők szépirodalmi munkáit köszöntő kortársak itt a „megszólalás tényével legitimálják” (344) a szövegeket, nem pedig alapos elemzéssel, aminek okát abban kell keresni, hogy többségük szépiró volt, nem pedig irodalomtörténész.

A kötetet záró tanulmány Nemes Nagy Ágnes *Babits szerkesztő úr* című színdarabját vizsgálja. A költő-monográfus Nemes Nagyt 1986-ban Bálint András, a Radnóti Színház igazgatója kérte fel a darab megírására. A végül be nem mutatott és csak 2016-ban publikált műnek négy példánya maradt fenn. Kelevéz Ágnes értelmezése a filológiai tudnivalókról is számot ad, bemutatja továbbá Nemes Nagy Ágnes „kettős kötődését” (355). Babitshoz mint költőhöz és mint a *Nyugat* szerkesztőjéhez, egyben szellemiségének képviselőjéhez, aki „majd az ötvenes években „»jelképévé lett mindannak, aminek híjával voltunk«” (357). Az egyidejű poétikai és etikai vonzalomból fakadóan tehát a *Nyugat* is kiemelkedő szerephez jut a darabban, amelyben – mint a tanulmánykötet szerzője meggyőzően érvel – tudatosan jelenik meg Gellért Oszkár helyett Schöpflin Aladár alakja. A választott évnek, 1933-nak is többszörös jelentőséget tulajdoníthatunk – erre a tanulmány részletesen kitér, az életrajzi pillanat kiválasztásának okát pedig a következőkben jelöli meg: a mű „Babitsot sem túl fiatalon, sem túl betegen nem akarja elének állítani, hanem épp pályájának csúcán” (361).

Alapos megfigyelések és precíz értelmezések jellemzik a Babits-kutató Kelevéz Ágnes új kötetének tanulmányait, amelyek miközben megvilágító összefüggéseket tárnak fel, helyenként a kortárs értelmezők elhamarkodott kijelentéseit is korrigálják. A kérdésfelvetés következetessége, illetve a szövegekhez való hűség időről időre olyan belátásokat eredményez, amelyek új látásokat nyithatnak az egyes művek értelmezésében. A kötet, amely háttérinformációkat nyújtó kézikönyvként is hasznos olvasmány, fontos hozzájárulás mind a korszak megismeréséhez, mind Babits Mihály életének és korai műveinek megértéséhez.